

Egy új magyar–olasz irodalomtörténetről

Nemzeti Tankönyvkiadó
Budapest, 2004
252 oldal, 3050 Ft

Ha egy magyar italianista kézbe veszi Szénási Ferenc *A huszadik századi olasz irodalom. Történet, szerzők, művek* című könyvét, első szava csakis a meglepődés hangján szólhat: végre valaki megírta. Noha az olasz irodalom különféle korszakairól szóló tanulmányokból, magyar–olasz kapcsolattörténeti munkákból most már magyar nyelven sincs hiány, sőt, azt is elmondhatjuk, hogy a magyarországi olasz irodalomtörténet-írás bizonyos hagyományokra tekinthet vissza (Radó Antal műve, az első magyar nyelven írt olasz irodalomtörténet 1896-ban jelent meg), a XX. század olasz irodalmáról ez az első teljes összegzés.

Ám ha Szénási Ferenc irodalomtörténetét nem szakmabeli pillantja meg a könyvesboltok polcain, két dolog is elgondolkodhat. Az egyik: miért is írunk irodalomtörténetet? A másik kérdés immár a munka közvetlen, azaz gyakorlati hasznán (felsőoktatási tankönyv) túlra mutat: mi értelme van *idegen* nemzeti irodalomtörténetet írni? Miért is nem hagyjuk ezt – jelen esetben – az olaszokra, s fordít-

juk le a nekünk legjobban tetszőt? A XX. század első felében Babits Mihály és Szerb Antal tett máig ható kísérletet a világirodalom fogalmának újragondolására. Kimondták, hogy „a világirodalom története élő összefüggés”. Az irodalomtörténet-írás valójában *tükör*: azért is írunk hát *idegen* irodalomtörténetet, mert úgy emberöltőnként szükség van *felelősségteljes* írásos megnyilatkozásokra, *közösségi alkotásokra*, melyekben annak a nemzetnek a kultúrája, hagyománya is tükröződik, amely az irodalomtörténész személye által az irodalomtörténet megírására vállalkozott.

A világirodalmi rangot képviselő alkotásoknak a köre meglehetősen szűk: elférnek egy nem különösebben nagy magánkönyvtárban. Szénási Ferenc irodalomtörténete egy közepes méretű kötetben elfér: 105 oldal *A történet*; 20 oldal *A szerzők*; 112 oldal *A művek*, azaz a szövegelemzésekkel kiegészített antológia. A művet a felhasznált szakirodalom bibliográfiája zárja. A kötetben belül jól követhetők és rendkívül logikusak a három egységet összekapcsoló szövegközi utalások, és figyelemfelkeltőek a kurzív kiemelések. Ez a szerkezet jól áttekinthető, könnyen kezelhető *kézikönyvvé* teszi a művet. Az olvasó az antológia lapozgatásakor sejtheti meg, milyen nehéz dologra vállalkozott a szerző: a XX. századi olasz irodalom alkotásai közül e viszonylag szűkre szabott terjedelemben kellett felmutatnia a korszak vitathatatlan alpműveit. Úgy sikerült ez, hogy az olvasóban végül nem az az érzés alakul ki, hogy kurta, felsorolásszerű összegzést kapott, hanem egy szövegközpontú irodalomtörténet és lényegretörő műelemzések tömör ötvözetét. Jóllehet egy irodalomtörténet értékbeli kiválasztáson alapuló tanúságtétel, egyben az olvasónak szóló útmutató

is: ez a könyv eligazítja őt a XX. századi olasz irodalom legfőbb stílusainak, műfajainak, formáinak erdejében, írói módszerek sokféleségében, az olasz irodalmi élet intézményeinek működésében, kezdve a XIX. század örökségétől a XX. század utolsó évtizedében felbukkant *pulp* irodalomig; a korszak világirodalmi rangú képviselőin túl a *Történet* részben és a kislexikonban az elmúlt század olasz irodalmának valamennyi szerzőjéről említést tesz, akik az olasz nemzeti irodalom számára jelentőset alkottak, illetőleg jelentőséggel bírtak.

Az irodalomtörténész mindenképpen problematikus választások sora előtt áll, határoznia kell, mit von látókörébe, irányvonalat kell szabnia: az irodalmi alkotást *dokumentumnak* vagy *monumentumnak* tekinti, el kell döntenie, milyen arányban elegyíti művében a két alapvető retorikai stratégiát, a *történetmondást* és a *leírást*. Nyilvánvalóan meggyőzőbbek azok az irodalomtörténetek, amelyek elkerülik az egysíkú szemléletmód-választás csapdáját, és a szövegközpontú történetírást a kontextus vizsgálatával egészítik ki. Szénási Ferenc munkája ezt az irányvonalat képviseli. A szerző a történetmondást és a leírást jól érzékelhetően, a könyv két nagyobbik szerkezeti egységében kettéválasztotta. Csaknem minden történetmondó fejezetnek megfelel egy antológiai leíró-szövegelemző rész. Huszonnégy fejezet foglalkozik a művek születési körülményeivel, az egyes írók, költők életútjából éppen annyi tényt közölve ehhez, amennyi feltétlenül szükséges; a szerző itt tesz említést az egyes alkotók és művek kritikai és közönségfogadtatásáról, megjelöli helyüket az irodalmi hagyományon, a XX. századi „mozgó kánonon” belül, egyértelműen tájékoztat arról, hogy az illető alkotás avagy szerzői életmű egyetemes érvényű, tehát világirodalmi rangú-e vagy az olasz nemzeti irodalmon belül volt korszakos jelentőségű. E kritikai-értelmező munka során a szerző mintegy határkövekként jelöli ki a XX. századi olasz irodalom három fő csomópontját: a regény újjászületését (Tozzi, Pirandello, Svevo), a neorealizmus jelentkezését (az 1940-es évek közepétől az '50-es évek közepéig) és a neoavantgárd végét (a '60-as, '70-es évek fordulója), nyomában a posztmodern eljöveteleivel. A könyv egyik legszebb fejezete az Ungaretti költészetét bemutató rész a hozzá kapcsolódó verselemző kommentárokkal együtt: az olvasó előtt e néhány tömör oldalon feltárul Ungaretti rendkívül gazdag képi világa, metrikai, akusztikai, szemantiaki eljárásainak sajátos versbeli kombinációja, melynek eredményeképpen az értelmén túli tartományokba hatoló költői szó mint „mérték és titok” Ungaretti poétikájának alappillére lesz. Az olasz versnyelvet gyökeresen megújító, ám későbbi pályaszakaszában abban mégis szintézist alkotó Ungarettinek éppúgy önálló fejezetet szentel a szerző, mint Montalénak, akit a tárgyköltészet megújítójaként tart számon. Éppen a tárgyiasság sajátos költői eszközében jelöli meg azt az elemet, amely a montalei poétikát különválasztja a hermetizmustól. Szénási Ferenc a hermetizmusról nem a korábban elfogadott elv szerint beszél, mely minden utalásos, áttételes közlésmóddal építkező költészetet a hermetizmus fogalomkörébe utalt, hanem hermetizmuson csak a '30-as években poétikai rendszerré érett és költői gyakorlattá vált közlésmódot érti. Így Quasimodón kívül a hermetista költői iskola alkotóiként a firenzei Mario Luzit, Alfonso Gattót, Piero Bigongiarit és a milánói Vittorio Serenit említi.

Dino Campana, Saba, Ungaretti, Cardarelli, Montale, Quasimodo és a hermetisták, a háború utáni korszakból Sanguineti, Zanzotto, Magrelli – a megújuló olasz költészet vitathatatlanul nagy alakjai, közülük legalább három (Cardarelli, Zanzotto és Magrelli) Szénási Ferenc könyvében nyer először méltó irodalomtörténeti értelmezést magyar nyelven,

mindamellet e kötetből is kiderül, hogy a XX. század az olasz irodalom történetében első-sorban mégis az elbeszélő irodalom százada volt. Az olasz regény a múlt század első két évtizedében hozta be az európai realizmushoz képesti lemaradását és újíttotta meg egyben magát a műfajt, mégpedig olyan erővel, hogy néhány évtizeden belül a próza alkotta a kollektív nemzeti tudatot, s a regény, illetőleg a hosszú elbeszélés műfajára épült és annak köszönhetően erősödött meg az olasz könyvkiadóipar (s nyomában a filmipar). Szénási Ferenc az olasz prózairodalom olyan irányzatait emeli irodalomtörténeti rangra, amelyeknek megítélésében sokáig az olasz irodalomkritika sem volt egységes. Ilyen például a fantáziailrodalom, amelyet sokszor a megtévesztő fantasztikus irodalom elnevezéssel is illetnek, s amelynek olasz útjait a mágikus irodalomban (Bontempelli), a metafizikus prózában (Buzzati) és a szürrealista irodalomban (Savinio, Delfini) különböző változataiban, avagy a külön utakon járó, magányos alkotó, Tommaso Landolfi műveiben ismerhetjük fel. Az olasz posztmodernről és annak teoretikai háttéréről is most olvashatunk először magyar nyelvű összefoglalót, noha mind Calvino, mind Eco műveit sem mennyiségében, sem minőségében nem elhanyagolható kommentár kísérte nálunk is, de a középnevezdek alkotóiról, Tabucchiról, Del Giudicéről, De Carlóról és Vassalliról legfeljebb egy-egy recenziót olvashatott az olaszul nem tudó magyar érdeklődő.

Világunk szinte követhetetlen gyorsasággal változik, hatalmas mennyiségű kulturális produktum keletkezik, melynek csak kis részét teszi ki az irodalom. Az irodalomtörténész legfontosabb feladata e változás dinamikájának a nyomon követése, s az, hogy elfogulatlanul megmondja, mi az érték s mi nem az. Szénási Ferenc ezt teszi. Szépen ír: tárgyilagosan, szakszerűen, mégis lélekkel – ahogyan irodalomról írni érdemes. Ragaszkodik bizonyos kánonokhoz, hagyományhoz, és az antológiában szereplő műfordítások kiválasztásakor is csak akkor iktat be újat, ha föltétlenül szükséges. Ezáltal a kötet az olasz–magyar műfordítás-történet dokumentumává is válik.

Lukács Margit

